

Volker Leppin, **Martin Luter**. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2017, 351 strani.

Martin Luter je nedvomno eden najprepoznavnejših posameznikov v evropski zgodovini. O tem duhovniku se je veliko pisalo že v času njegovega življenja, zaradi svojega delovanja in njegovih posledic pa je še v sodobnem času stalen predmet zanimanja zgodovinopisja in drugih družboslovno-humanističnih disciplin. Nemški zgodovinar Volker Leppin se je Lutrovega življenja in dela lotil s svežim pogledom. V leta 2010 napisani in leta 2017 v slovenščino prevedeni biografiji je Lutra obravnaval z drugačne perspektive in s sodobnimi kritičnimi prijemi. V predstavitvi bom najprej opisal vsebinsko zasnovo dela, nato se bom osredotočil na Leppinovo metodološko in konceptualno izhodišče, na koncu pa bom pokazal na širše implikacije te biografije.

Leppin je biografijo razdelil na enajst vsebinskih sklopov, ki kronološko sledijo življenju Martina Lutra. V začetnih poglavjih avtor opiše Lutrovo odraščanje, čas v samostanu in začetke profesure, pri čemer se osredotoči na različne vplive, ki so zaznamovali mladega Lutra. Posebej pomembno je tretje poglavje, »Mladi profesor« (str. 61–95), kjer avtor obravnava Lutrov intelektualni in duhovni razvoj. Pri tem je poudarjena vloga Johannesa Staupitza, Lutrovega duhovnega očeta, Lutrovo branje svetega Avgušтина in Lutrovo nasprotovanje Aristotelovi filozofiji. V naslednjih poglavjih so obravnavani dogodki iz leta 1517 in njihove neposredne posledice: po objavi znanih tez se je Luter udeležil disputov v Heidelbergu in Leipzigu, kjer je zagovarjal svoja provokativna teološka stališča, ki jih je na osnovi teh disputov še naprej razvijal. Za razumevanja bistva Lutrovih pozicij avtor izpostavi tri pomembne spise iz leta 1520, kjer je posebej pomembno Lutrovo razumevanje svobode. Leta po objavi tez torej pomenijo preobrazbo Lutrove osebnosti: dokončno je razvil svojo teološko misel, hkrati pa je postal javna oseba, česar se je tudi sam zelo dobro zavedal.

Leppin postavi leto 1525 za prelom Lutrove popularnosti in vpliva, ki se je v nadaljnjih letih znatno zmanjšal. V tem letu so se namreč odvijali ključni dogodki nemške kmečke vojne, v kateri se je duhovnik izkazal za zagovornika tradicionalnih avtoritet: ostro je nastopil proti kmečkim vstajam in celo eksplicitno spodbujal nasilje. Istega leta je imel tudi spor z znanim humanistom Erazmom Rotterdamskim, ki ga je Luter končal z nekoliko arogantno razglasitvijo pravilnosti svojih pozicij. Posledica vseh teh dogodkov je bilo zmanjšanje Lutrovega vpliva, čemur je sledila tudi manjša politična moč. Tako je v letu 1525 Luter dosegel »*zenit svoje uspešnosti*« (str. 218).

Od leta 1525 naprej je imel torej Luter povečini manj pomembno vlogo opazovalca, ne pa pobudnika ali voditelja. Avtor v naslednjih poglavjih nadaljuje predvsem z opisom pomembnih političnih dogodkov, kot so državni zbor v Speyerju, državni zbor v Augsburgu, ustanovitev šmalkaldenske zveze itd., in opiše Lutrovo omejeno sodelovanje pri njih. Pri razvoju različnih vej reformacije je treba izpostaviti Lutrov disput z Zwinglijem: skozi niz različnih nesoglasij je postalo jasno, da Luter ni hotel iskati nobenih ideoloških kompromisov, ki bi bili potrebni za združitev reformatorjev. Luter je bil ideolog, ne pa diplomat, kar je tudi pomenilo, da ni bil najbolj primeren za sodelovanje pri nadaljnjem poteku političnih dogodkov. V zadnjih dveh poglavjih avtor opiše Lutrova zadnja leta, v katerih se je posvetil predvsem profesuri.

Leppin se je pisanja biografije Martina Lutra lotil s specifičnim namenom, ki ga pojasni v uvodu: Lutrov intelektualni razvoj je želel prikazati z vidika mladega Lutra, ki še ni vedel za posledice svojih dejanj in ni bil obremenjen s slavo ali z močnimi političnimi reakcijami tradicionalnih sil. Avtor nas tako popelje skozi miselni eksperiment, v katerem poskuša odmisлити vednost o reformaciji in njenem poznejšem vplivu. Zaradi takega pristopa daje večji poudarek virom iz Lutrovih zgodnjih let, preko katerih se je mogoče najbolj približati pristnemu razmišljanju mladega duhovnika in profesorja – v poznejšem pisanju je bil Luter sam namreč že pod vplivom revolucionarnih posledic svojih idej. Avtor torej poudari, da moramo biti zaradi tega posebej kritični do Lutrovih poznejših spominov na mladost, saj obstaja velika nevarnost, da se je preteklih let spominjal pristransko. Problematiko človeškega spomina, o kateri se veliko piše v sodobnem zgodovinopisju, avtor tako vključi v analizo geneze reformacije, pri tem pa se seveda tudi dobro zaveda, da posledic reformacije ni mogoče povsem odmisлити.

S takim pristopom želi Leppin prispevati tudi k širšemu vprašanju: ali lahko pri Lutrovih idejah (in posledično tudi pri reformaciji nasploh) govorimo o prelomu, kontinuiteti, ali pa je bolje govoriti o nekakšni kombinaciji obojega? Po avtorjevem mnenju se je veliko zgodovinarjev tega vprašanja lotilo neprimerno, saj so bili preveč pod vplivom poznejšega dogajanja in končnega izida. Analiza te problematike pa bi morala potekati z zgoraj opisanim znanstvenim izhodiščem. Avtor v delu poudari številne vidike Lutrovega mišljenja, ki so povezani z družbo poznega srednjega veka in so nadaljevanje takrat že navzočih razvojnih teženj in premislekov prejšnjih teologov. Leppin se torej s svojim raziskovalnim izhodiščem in analizo, ki je zasnovana na njem, oddaljuje od stališč in spoznanj, ki trdijo, da sta Luter in reformacija pomenila čisti prelom: v Lutrovi zgodbi vidi veliko večjo mero kontinuitete kot večina drugih.

Primere opisanega raziskovalnega pristopa in najdevanja kontinuitete lahko najdemo v celotnem delu, predvsem pa so, kot je pričakovati, navzoči v začetnih poglavjih. Leppinov pristop lahko zaznamo že v samem črkovanju imena osebe, o kateri piše: v prvem delu knjige uporablja ime Luder, saj je bil to priimek, s katerim se je rodil, kar tudi posebej poudari povsem na začetku biografije (str. 21). Po letu 1517, ko si je duhovnik sam spremenil ime v Luter, začne tudi avtor pisati o Lutru »s t-jem«, kar lahko vidimo kot spremembo v Lutrovi percepciji samega sebe;

zdaj ni bil več mladi Luder. Poudarjanje vplivov takratnega časa (in posledično kontinuitete Lutrovega mišljenja) lahko med drugim najdemo v avtorjevem opisu Lutrove humanistične izobrazbe, ki je bila povsem v stiku z duhom časa (str. 29–30, 84); v Lutrovi metodologiji, saj se je močno ravnal po načelih poznega srednjega veka (str. 54); v razlagi izvorov njegove kritike cerkvenih avtoritet in poudarjanju čistega branja svetega pisma: »K razširjenemu srednjeveškemu hermenevtičnemu razmišljanju je spadalo stališče, da so tudi cerkveni očetje podrejeni Svetemu pismu« (str. 55); pri opisovanju močnega vpliva, ki ga je na Lutra imel Staupitz, ki je, kot se zdi, na vsak problem odgovoril z usmeritvijo na Jezusa Kristusa (str. 70–74), pri čemer avtor sklene, da »Bistveni del reformacijskega sporočila izhaja od poznosrednjeveškega spovednika, in to je vsaj osupljivo in lepo kaže, kako globoko je reformacijsko sporočilo zakoreninjeno v srednjeveških danostih« (str. 74); v Lutrovi interpretaciji in njegovi tesni povezanosti z deli svetega Avguština (str. 86–87); in kasneje, pri oblikovanju Lutrove teologije preko heidelberškega disputa in Lutrovega sodelovanja z Melanchtonom (str. 105). Avtor svoje misli o kontinuiteti nasproti preboju sklene na koncu podpoglavja »Reformatorski preboj?« (str. 104–105). Pri Lutrovem razmišljanju in reformaciji nasploh po avtorjevem mnenju ne moremo utemeljeno govoriti o preboju – podrobnejša analiza pokaže, da je šlo za postopen razvoj, pri katerem so na Lutra vplivali vsi naštetih dejavniki, ki pa so že bili prisotni v poznem srednjem veku (ali pa že prej). Vsi ti dejavniki so se med sabo prepletali in pripeljali do tega, čemur zdaj pravimo reformacija. Korenine reformacije so torej že obstajale v poznem srednjem veku – družba je bila pripravljena na spremembe. Luter je bil proizvod takratnih družbenih procesov in igral vlogo katalizatorja teh procesov, ki jo je moral nekdo prevzeti. Tako se je zaradi okoliščin znašel v središču revolucionarnega gibanja znotraj cerkve, s čimer je postal simbol reformacije, ali, kot se izrazi avtor, »prototip reformatorja v veliki skupini reformatorjev« (str. 221).

Leppin prav tako podčrta nekatere zglede, iz katerih je razvidno, da Lutrovim kasnejšim spominom ne moremo zaupati. Eden takih zgledov je nekonsistentnost pri Lutrovem pisanju o njegovem času v samostanu (str. 40–48). Če se osredotočimo na vire iz časa, ko je Luter dejansko bil v samostanu, se zdi zelo verjetno, da je bilo njegovo bivanje prijetno; duhovnik je celo govoril o ljubezni do samostana (o tem je pisal v letih 1515–1516). Kasnejši spomini na samostan, na primer iz leta 1521, pa nam pokažejo drugačno sliko, saj se je Luter tačas očitno oddaljil od samostanov. Kasnejšo nenaklonjenost razlagamo z dejstvom, da je bil Luter takrat že pod vplivom poznejšega razmišljanja, iz časa, ko se je že odvrnil od samostana. Avtor prav tako poudari, da si je Luter verjetno hotel retrospektivno razložiti svoj teološki razvoj kot prelom v mišljenju, kar je vplivalo na njegove spomine na preteklosti. Nekonsistentnost Lutrovega pogleda na bivanje v samostanu nam jasno pokaže, zakaj je potrebno imeti kritično distanco do spominov: ljudje spomine prilagajajo, pozabljajo ali celo popolnoma spreminjajo v luči kasnejših dogodkov. Spomine je zato potrebno primerjati z drugimi viri, ki so bolj zanesljivi, in jih na tak način postaviti v širši kontekst obravnavanih posameznikov.

Z metodološke perspektive je vredno izpostaviti tudi Lutrovo spominjanje preobrata v lastnem mišljenju (str. 97–105). Luter je leta 1545 opisal trenutek, ko

naj bi imel miselno razodetje in od katerega naprej naj bi o ključnih vprašanih teologije razmišljal povsem drugače. Zgodovinarji so se ogromno ukvarjali s tem besedilom, saj je možnih več interpretacij – predvsem ni strinjanja o časovni umestitvi domnevnega razodetja. Leppin je mnenja, da je potekala razprava na osnovi napačne predpostavke: mnogo zgodovinarjev je namreč vnaprej predpostavljalo, da se je razodetje res zgodilo, in so s tem v mislih nadaljevali analizo, kar je vodilo do pristranskih sklepov. Avtor svojo analizo nadaljuje z drugim Lutrovim besedilom, ki govori o domnevnem preobratu: Lutrovo posvetilo Staupitzu iz leta 1518. Obe besedili je seveda potrebno primerjati, da lahko pridemo do najbolj verjetnih sklepov o njuni verodostojnosti. Avtor izhaja iz filologije, kjer je pojav takih »dvojnic« stalnica. Po tehtanju treh možnosti v taki primerjavi pride do sklepa, da je najbolj verjetno, da sta obe besedili produkt Lutrove poznejše distorzije spomina. Besedilom pripiše tudi literarno zvrst poročil o spreobrnjenju. Takšna besedila je Luter nedvomno poznal od drugih avtorjev, kar je verjetno psihološko vplivalo na retrospektivno percepcijo lastnega miselnega razvoja. V Leppinovi analizi lahko vidimo skoraj šolski primer kritičnega pristopa do spominskih virov. Avtor najprej pokaže, da je dobro seznanjen s prejšnjimi analizami teh tekstov in njihovimi pomanjkljivostmi. Nato pri analizi besedil upošteva več različnih dejavnikov: širši kontekst Lutrovega življenja in razvoj njegove teologije, kronološko zanesljivost razlage, legitimnost drugih možnih razlag, verjetne psihološke učinke in poznavanje literarnega žanra besedil. Na podlagi teh premislekov pride do (po svojem mnenju) najverjetnejšega sklepa, pri čemer pa se zaveda, da drugih razlag ne moremo popolnoma izključiti zaradi same narave takšne analize.

Nasploh je Leppinova biografija Martina Lutra napisana zelo jasno in dostopno (kar, kot vemo, ni samoumevno pri družbenih znanostih). Avtor v uvodu razloži svoj znanstveni pristop in se s tem že na začetku osredotoči na bistveni problem svoje obravnave. To bralcu omogoči, da skozi branje nenehno spremlja in kritično vrednoti avtorjevo izhodišče. Leppin skozi celotno knjigo, zlasti pa skozi prvi del razvija argumente za svoja stališča in potegne jasne in dobro podprte sklepe. Avtor tudi odlično uporabi citate, ki vsakič znova jasno podprejo argumente in nasploh prispevajo k razumljivosti besedila. Avtorjeva obravnava problematike spominskih virov je posebno dobro predstavljena; moč tega dela biografije sloni na uporabi dejanskih primerov iz zgodovinoisja o reformaciji, ki jih avtor temeljito analizira in svoja stališča podpre s preišljenimi argumenti. Jasno je predstavljen tudi argument, da se je Lutrova misel postopno razvijala, in ob tem prikaže različne dejavnike, ki so vplivali na ta razvoj.

Bolj vprašljiv pa je domet tega dela za razpravo o kontinuiteti oziroma prelomu reformacije kot gibanja. Ker gre za biografijo, to delo sicer ni prostor za obsežno teoretično argumentiranje, vendar mu ne gre odrekati implikacij za tovrstno razpravlanje. Nenazadnje je bilo napisano prav s takimi vprašanji v mislih. Avtor argument o kontinuiteti razvije s (sicer dobro predstavljenimi) primeri, da je bil Luter pod vplivom humanistične izobrazbe, starejših besedil Avguština, pogledov Staupitza itd. Ampak po tej logiki bi lahko postavili pod vprašaj kategorijo zgodovinskih prelomov kot tako. Povsem samoumevno je videti, da imajo

vse »nove« ideje svoje predhodnike, kar posledično velja tudi za gibanja, ki se iz njih razvijejo. Tudi o »kontinuiteti in prelomu« ni smiselno govoriti, saj je vsak prelom v tem smislu tudi kontinuiteta, ker se nič v človeški družbi ne razvije brez preteklih vplivov. Vzemimo za primer francosko revolucijo, ki prav tako označuje zgodovinski prelom in začetek novega obdobja. Gibanje se je razvilo na ramenih razsvetljenske misli in v krizi starega režima. Prav tako so takratne družbene razmere pripeljale do drugih podobnih gibanj – ameriška revolucija se je zgodila že prej (»Deklaracija o neodvisnosti« je, na primer, tudi vplivala na »Deklaracijo o pravicah človeka in državljana«). Razlog, da ima francoska revolucija tako osrednjo vlogo v zgodovinopisju, ne leži toliko v njenem prelomu kontinuitete v ideološkem smislu, ampak predvsem v radikalnosti in vplivu revolucije na druga revolucijska gibanja po celem svetu. Prelom v primeru francoske revolucije torej primarno zaznamujejo *posledice*. Za omenjeno širšo implikacijo Leppinovega dela bi morali razložiti, kako je reformacija drugačna od drugih verskih in idejnih gibanj (in njihovih posledic), ki jih v zgodovini vidimo kot prelomne; ali pa bi morali razglasiti, da v zgodovini v zadnji instanci sploh ne obstaja kategorija preloma, saj imajo vse ideologije svoje zgodovinske izvore. Na omejeno obravnavo vprašanja o kontinuiteti kaže tudi čisti zaključek dela, ki se je avtorju očitno zdel dovolj pomemben, da ga je posebej omenil tudi v predgovoru k drugi izdaji: »[Luter] je bil tudi človek, ki so mu šele okoliščine njegovega časa omogočile, da je postal to, kar je bil« (str. 292). Z drugimi besedami: Luter je bil produkt svojega časa in družbe, v kateri je živel. To dejstvo pa bi vendar lahko zapisali o prav vsakemu posamezniku, ki ga niso vzgojili volkovi.

Robin Dolar